

Hruzynska I. M. Theoretical aspects of emotional intelligence in adolescence. In the article the problem of emotional intelligence in psychological science. Attention is paid to domestic and foreign concepts of understanding emotional intelligence, their common and different positions on its structure. Active theoretical analysis of the development features of manifestation of emotional intelligence in adolescence, which is a condition for achieving a subjective, psychological and social well-being harmonious personality full of youth, the key to future employment success and professional activities. Attention is focused on the susceptibility of boys and yunok on the formation and development of their emotional intelligence. The interrelation of emotional intelligence to personality characteristics in adolescence. The specific gender manifestations of this phenomenon in boys and yunok.

Keywords: emotional intelligence, emotional intelligence structure, emotion, emotional sphere, emotional culture, emotional sensitivity, adolescence, personality, reflection, self-awareness, communicative competence, interpersonal interaction.

Відомості про автора:

Грузинська Інна Миколаївна – аспірантка кафедри психології факультету філософської освіти та науки, асистент кафедри педагогіки і психології дошкільної освіти та дитячої творчості факультету педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Статтю подано до друку 05.12.2016.

УДК 159.922.75 - 053.4 - 027.21

© І. М. Грузинська, 2017

І. М. Грузинська (м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Грузинська І. М. Психологічні умови розвитку творчої уяви дітей дошкільного віку: теоретичний аналіз. У статті здійснено теоретичний аналіз психологічних умов розвитку творчої уяви. Розглядається питання змісту поняття психологічних умови в контексті проблеми психологічних умов розвитку творчої уяви. Узагальнюються основні наукові підходи та теоретичні напрацювання в контексті досліджуваної проблеми. Пропонується власне формулювання змісту поняття психологічні умови.

Ключові слова: умова, психологічна умова, уява, творча уява.

Постановка проблеми. Виховання творчої особистості є необхідною передумовою для формування розвиненого громадянського суспільства. Відповідно, державою до пріоритетних завдань в освіті відноситься формування та розвиток творчості майбутнього громадянина. Зокрема, на Парламентських слуханнях на тему: «Законодавче забезпечення розвитку Національної інноваційної системи: стан та шляхи вирішення» неодноразово апелювали до необхідності розвитку творчості, винахідливості та креативності на рівнях дошкільної, початкової, середньої та вищої школи. Провідною ідеєю, яка звучала у більшості виступів була теза: «Інновації будуються на творчості».

Аналіз психологічної структури творчої креативної особистості дає підстави для визначення творчої уяви в якості її головного компоненту. Численні дослідження з педагогічної психології та психології творчості підтверджують, що уява широко включена в творчу діяльність людини на різних етапах її життя.

Показниками досягнень функціонального розвитку дитини в кожному віковий період є новоутворення, які визначають її свідомість, ставлення до навколишнього середовища, її внутрішнє та зовнішнє життя. У психології розрізняють центральні та похідні новоутворення. Вони мають системний характер і становлять єдине ціле (Л. Виготський). Але ті новоутворення, які були центральними лініями розвитку в одному віці, стають другорядними в іншому (Б.Ананьєв).

В той же час, оскільки теорія вікової періодизації визначає уяву центральним новоутворенням дошкільного вікового періоду (Л. Виготський, Д. Ельконін, В. Давидов та ін.), то саме від цього періоду визначально залежить, як буде в подальшому розвиватись і формуватись уява людини протягом всього життя.

Відповідно актуальними будуть дослідження щодо особливостей розвитку та формування уяви в цілому та її окремих компонентів саме в цьому віковому періоді.

Аналіз наукових досліджень. Актуальність проблеми зумовила особливу увагу до неї цілого ряду дослідників. Концептуальними є праці П. П. Блонського, Л. С. Виготського, В. В. Давидова, А.Я.Дудецького, А.В.Запорожця, Е.І.Ігнат'єва, Л. С.Коршунова, А.Н.Леонтева, А.А.Петровського, С.Л.Рубінштейна, Д.Б.Ельконіна та інших, які зокрема визначають уяву як найважливіший пізнавальний процес, що становить основу будь-якої творчої діяльності, вказують на зв'язок уяви з вищими психічними функціями (сприйняттям, пам'яттю, мисленням), розвитком емоційно-вольової сфери, становленням особистості.

Вивчаючи онтогенез психологічного розвитку, механізми, особливості протікання у дітей до розвитку творчої уяви, фантазії в житті дитини зверталось багато вітчизняних та сучасних дослідників таких як: Л. В. Давидов, А.Я. Дудецький, О.М.Дьяченко, А.В.Запорожець, Е.В. Ільєнко, А.І.Кірілова, Л.С.Коршунова, Е.Е.Кравцова, В.Т.Кудрявцев, Е.А.Лустіна, Н.Н.Палагиной, І.М.Розет, С.Л.Рубінштейн, Дж.Гілфорд, Ж.Піаже, Дж.Селлі, Т.Рібо, Е.П.Торренс та інші.

Широкі спектр досліджень, які можуть стати вихідними для розробки піднятої нами проблеми здійснено вченими-психологами і на конкретнонауковому рівні. Важливу роль зокрема відіграють вчення про особливості розвитку пізнавальної активності в дошкільному віці (О.К. Дусавицький, В.К. Котирло, В.У. Кузьменко, С.Є. Кулачківська, С.О. Ладивір); положення дослідників про творчу уяву та її формування в дошкільному віці (Л.С. Виготський, В.В. Давидов, О.В. Запорожець, С.Л. Рубінштейн); психологічні дослідження розвитку механізмів уяви (О.М. Дьяченко, О.Є. Сапогова); психологічні основи особистісно орієнтованого виховання (І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, О.Л. Кононко).

Аналіз державних програм навчання і виховання дітей дошкільного віку дає підстави для висновку, що зазначеними документами приділяється як найменше уваги цьому психічному процесу. Попри значної кількості цих програм серед запропонованих ними завдань не вистачає систематичного аналізу принципів їх побудови і виявлення психологічних умов, що визначають ефективність розвитку творчої уяви. З огляду на це, слід визнати, що в роботі з дітьми дошкільного віку явно недостатньо обґрунтовані та виявлені ні на теоретичному, ні на практичному рівні психологічні умови розвитку даного процесу. Саме зазначені протиріччя підтверджують актуальність нашого дослідження. Традиційно сформована і офіційно існуюча у нас система дошкільного виховання і навчання фактично не містить в собі (або містить в недостатньому ступені) спеціальних заходів, спрямованих на послідовний і систематичний розвиток у дітей уяви. В цих умовах уява розвивається в основному лише стихійно і в результаті, як правило, не досягає високого, а нерідко навіть і задовільного рівня свого розвитку. Причиною такої ситуації є складність самого процесу розвитку уяви.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі проблеми психологічних умов розвитку творчої уяви та визначенні самого змісту поняття «психологічні умови».

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. Аналіз наукових напрацювань в цьому аспекті свідчить про те, що переважна більшість авторів підходило до формулювання поняття психологічні умови виключно з позицій досліджуваними ними наукової проблеми. Так, автор Дж. Сміт розглядаючи проблему розвитку творчості, до психологічних умов розвитку творчості відносить: формування у дитини почуття внутрішньої свободи, розкритості, підтримка інтересу до втілення власних можливостей внаслідок заохочення дорослим всіх творчих починань дитини [2].

Важливим є твердження С. Л. Рубінштейна про взаємозв'язок розвитку здібностей. Зовнішні умови діють, за відомою формулою С.Л. Рубінштейна [11], на процес розвитку через внутрішні мотиви, що складаються в самому індивіді. Зовнішні та внутрішні умови розвитку є протилежностями, які створюють протиріччя, переходять одна в одну [12]. Не зважаючи на те, що видатний психолог розробив дане положення в аспекті мислительних процесів та розумового розвитку особистості, наведені закономірності можливо повною мірою застосовувати відносно проблеми розвитку творчих здібностей.

Автор Ю.О. Труханова, досліджуючи проблему психологічних умов розвитку уяви у поганочуючих старших дошкільників, виділяє наступні: використання спеціально сконструйованого психодіагностичного комплексу з метою визначення рівня сформованості і особливостей творчої уяви у дітей з вадами слуху; розробку і реалізацію програми корекційно-розвивальних занять, спрямованої на розвиток творчої уяви; організацію сурдопсихології дитячої діяльності, що сприяє активізації і формування творчої уяви; здійснення продуктивної взаємодії всіх учасників корекційно-розвиваючого процесу, спрямованого на формування уяви, при координуючій ролі сурдопсихології [14].

Автор В.І. Маслова, досліджуючи психологічні умови розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей дошкільного віку, відносить до психологічних умов наступні спеціальні методи та психологічні прийоми:

- облік високого вихідного рівня розвитку здібностей і потенціалів обдарованої дитини;
- різноманітність і нерегламентованість творчої активності дитини в мотиваційному, емоційному, інтелектуальному і вольовому аспектах;
- збагачена творче середовище в навчальній формі роботи, в тому числі - творчі педагоги і продукти їх творчості;
- спрямованість програми на цілісну особистість дитини [5].

Автор В.В. Вострякова, досліджуючи тему «слухання музики як засіб розвитку творчої уяви у дітей старшого дошкільного віку», виділяє наступні психологічні умови: формування слухових і розумових навичок; подання нового матеріалу проводиться лише в знайомому місці; в центрі уваги має бути розуміння і емоційний відгук на прослуханий музичний твір [1].

О.О. Халіфаєва, працюючи над темою «Психологічні умови розвитку креативності підлітків в навчально-виховному процесі», виділяє наступні психологічні умови: соціальне підкріплення творчої поведінки, адекватна позитивна самооцінка, внутрішня мотивація до творчості, реалізація принципів гуманістичної психології (прийняття, підтримка) [16].

О.В. Руденко у своїх дослідженнях щодо психологічних умов розвитку музичних здібностей у дітей старшого дошкільного віку виділяє такі психологічні умови: активізація емоційного відгуку дитини на музику; актуалізація перцептивно-репродуктивної основи музичних здібностей; підвищення пізнавального інтересу до музичних занять; організація ефективної взаємодії дошкільників з дорослими у процесі музичної діяльності; становлення музичного слуху шляхом використання народної музики; розвиток вокальних здібностей у процесі співочої діяльності [10].

І.Г. Тітов робив акцент на тому, що успіх у розвитку творчої уяви молодших школярів залежить від урахуванням вчителем насамперед таких психологічних умов: створення творчо насиченого розвивального середовища; максимальне використання життєвого досвіду молодших школярів під час стимулювання різних видів активності; заохочення самостійних пошуків та нетривіальних суджень учнів; фасилітація процесу розв'язання ними різних завдань [13].

В той же час загальних психологічних умов ці автори не пропонують. В енциклопедичних та психологічних словниках визначення психологічних умов відсутнє. Певний виняток становить енциклопедичний словник, який вводить поняття умов в психології, визначаючи їх як сукупність явищ зовнішнього і внутрішнього середовища ймовірно впливають на розвиток конкретного психічного явища; причому цей вплив опосередковано активністю особистості, групи людей.

На нашу думку, аналіз запропонованого визначення може свідчити про те, що воно саме формулює поняття умови в психології, а не психологічної умови, тому що явища віднесені аналізованим визначенням до умов, можуть мати як психологічний так і не психологічний характер. а головною ознакою ознаки психологічні умови має бути саме психологічна ознака явищ які до цих умов відносяться.

Найближче до визначення поняття психологічні умови підійшов О.С.Куц, який досліджував проблему психологічних умов розвитку творчого мислення старшокласників засобами рольових ігор. У своєму дослідженні досліджував особливості психологічного механізму мислення особистості. Наводиться модель структури мислення, яка є багатовимірним системним особистісно-процесуальним психічним утворенням, розглядає особливості поєднання процесів пізнання і діяльності в єдиний психологічний механізм мислення. Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні та поглибленні уявлень про психологічні умови розвитку творчого мислення старшокласників, а саме: визначено психологічні умови як певну сукупність відносин між генетично зумовленими якостями, внутрішньо детермінованими, та зовнішніми впливами, які є необхідними для виникнення, існування або зміни психічних утворень індивіда, внутрішнім джерелом його особистісного розвитку. Визначено структуру творчого мислення особистості як аксіо-когнітивного конструкту, що характеризується психічними новоутвореннями чотирьох рівнів ускладнення. Аналізуючи характеристики творчого мислення, було актуалізовано необхідність формулювання психологічних умов його розвитку. Одним із основних теоретичних тверджень є те, що психологічні умови – це детермінанти, які впливають на процес розвитку творчого мислення. За характером перебігу процесу мислення психологічні умови є «зовнішніми» (інтерпсихічними) і «внутрішніми» (інтрапсихічними) (В. М. Бехтерев, Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн). Враховуючи твердження про те, що діяльність виступає як засіб формування і розвитку мислення (О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко), доведено, що зовнішня і внутрішня діяльність особистості – взаємопов'язані процеси складного психологічного змісту. У своєму дослідженні О.С. Куц акцентував увагу на психологічних умовах розвитку творчого мислення старшокласників, динаміку змін рівня розвитку структурних компонентів мислення у гендерному аспекті [8].

Виходячи з положення С.Л. Рубінштейна щодо внутрішніх і зовнішніх умов, їх взаємозв'язку, взаємообумовленості, він виводить власне трактування системи психологічних умов поділяючи їх на внутрішні та зовнішні. Виходячи з досліджуваної автором проблематики, а саме психологічні умови розвитку творчого мислення старшокласників засобами рольових ігор до зовнішніх умов віднесено діяльність як реагування особистості на систему впливів оточуючого середовища, зокрема – організованої навчальної діяльності, до внутрішніх психологічних умов відносять індивідуально-психологічні характеристики особистості, а саме

досліджувались психологічна багатовимірна структура мислення, подвійна природа творчого мислення, гендерні та вікові його особливості [9].

Структурування психологічних умов шляхом поділу на зовнішні та внутрішні можуть бути повною мірою використані в нашому дослідженні.

Концептуально важливим відносно предмету нашого дослідження видається твердження автора про поділ умов на зовнішні та внутрішні, їх взаємозв'язок та взаємообумовленість шляхом інтеріоризації зовнішніх факторів через їх усвідомлення, опрацювання і присвоєння психікою особистості. Тобто, зовнішні умови спрацюють лише у разі їх прийняття людиною і перетворення у внутрішні. Автором подається наступне визначення поняття психологічних умов: «психологічні умови – це певна сукупність відносин між генетично зумовленими якостями та внутрішньо детермінованими зовнішніми впливами, які є необхідними для виникнення, існування або зміни психічних утворень індивіда, внутрішнім джерелом його особистісного розвитку».

На нашу думку, дане визначення є безумовно важливим та актуальним в першу чергу в аспекті психологічних умови розвитку творчого мислення старшокласників засобами рольових ігор. В той же час певні специфічні особливості, як вікового так і змістовного характеру потребують іншого формулювання визначення поняття психологічних умов стосовно проблеми психологічних умов розвитку творчої уяви дітей дошкільного віку. Також зауважимо, наявність певних тавтологій в аналізованому визначенні та надмірною, як на нашу думку, увагою до генетичної обумовленості психічних процесів особистості.

Таким чином, є безумовно актуальним питання визначення змісту поняття «психологічні умови». Вважаємо за потрібне сформулювати визначення зазначеного поняття виходячи з проаналізованих нами теоретичних напрацювань та ґрунтуючись на загальнонауковому змісті поняття умова запропонованих філософськими та енциклопедичними джерелами.

Аналіз зазначеного поняття дає підстави свідчити про те, що різні автори підходять з різних сторін до цього поняття. Так, у «Філософському енциклопедичному словнику» зазначено: «умова – філософська категорія, в якій відображаються універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує. Завдяки наявності відповідних умов властивості речей переходять з можливості в дійсність» [15].

Інший «Філософський енциклопедичний словник» дає таке визначення: «умова – це те, від чого залежить щось інше (що обумовлюється); істотний компонент комплексу об'єктів (речей, їх станів, взаємодій), з наявності якого з необхідністю впливає існування даного явища. Весь цей комплекс в цілому називають достатніми. Якщо з усіх можливих наборів достатніх відібрати загальні, отримаємо необхідні, які представлені кожен раз, коли має місце обумовленість явищ; повний набір необхідних умов, з якого неможливо виключити жодного компонента, не порушивши обумовленості, і до якого не можна додати нічого, що не було б зайвим» [3].

За словником української мови «умова - це необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [4].

У психологічному словнику «умова» – існуючий компонент комплексу об'єктів (речей, їх станів, взаємодій), із наявності якого з необхідністю впливає існування даного явища [5].

Інший психологічний словник під умовою розуміє сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, що ймовірно впливають на розвиток конкретного психічного явища [7].

Аналіз енциклопедичних матеріалів дає підстави для висновку щодо синонімічного характеру досліджуваного поняття, оскільки в словниках даються декілька значень поняття умов. В першу чергу умова розглядається як причина, за якою можливе поява та розвиток

досліджуваного явища. В другому трактуванні значення поняття умови значною мірою співпадає з поняттям середовище. По-третє, умова виступає як обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь. В четвертому варіанті трактування, умова виступає як певні правила, вимоги, виконання яких забезпечує що-небудь та інші.

Виходячи з мети нашого дослідження вважаємо за доцільне обмежити коло визначень поняття психологічні умови його першим трактуванням. Оскільки нас в першу чергу цікавлять обставини завдяки яким стала можливим поява і розвиток певного явища чи властивості.

Висновки. Ґрунтуючись на узагальненні проаналізованих нами наукових концепцій праць, теоретичних та практичних досліджень, а також енциклопедичних матеріалів в контексті проблематики нашого дослідження пропонуємо наступне визначення поняття психологічні умови.

Психологічна умова – це комплекс взаємообумовлених внутрішніх та зовнішніх явищ, що мають психологічний зміст та відіграють роль обставин, які роблять можливим утворення, формування чи розвиток певних психічних процесів, якостей чи властивостей людської особистості.

Отже, сформульоване нами визначення «психологічна умова» розглядається нами як одне з теоретичних або понятійних основ здійснюваного нами дослідження «Психологічні умови розвитку творчої уяви». В той же час вважаємо, що дане визначення може бути використане і в інших психологічних дослідженнях відповідно до проблематики.

Література

1. *Вострякова В.В.* Слушание музыки как средство развития творческого воображения у детей старшего дошкольного возраста [Текст] / В. В. Вострякова // Вестник Шадринского государственного педагогического института : науч. журн. - 2015. - № 3(27). - С. 83-86.
2. *Дуткевич Т.В.* Дошкільна психологія: Навч. пос. / Т.В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 392 с.
3. *Ильичёв Л. Ф.* Философский энциклопедический словарь / Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. — М.: Советская энциклопедия, 1983.
4. *Словник української мови (або СУМ-11).* - Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/UMOVA>
5. *Современный психологический словарь* / под ред. Б.Г. Мещерякова, В.П. Зинченко. – СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2007. – 490 с. – (Научный бестселлер).
6. *Маслова В.И.* Психологические условия развития творческого потенциала одаренных детей дошкольного возраста: дис.канд. психол. наук: 19.00.07 / В.И. Маслова.- Н. Новгород, 2003. - 201 с.
7. *Конюхов Н.И.* Словарь-справочник практического психолога / Н.И. Конюхов.- Воронеж: Модек, 1996. - 224 с.
8. *Куц О.С.* Психологічні умови розвитку творчого мислення старшокласників засобами рольових ігор : Дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Олександр Сергійович Куц.; В. о. Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. — К., 2011. – 411 с.
9. *Куц О. С.* Психологічні умови розвитку творчого мислення особистості / О. С. Куц // Науковий вісник: зб. наук. праць Південноукр. держ. пед. ун-ту ім. К.Д. Ушинського. – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2008. – № 10-11. – С.270-278.
10. *Руденко О.В.* Психологічні умови розвитку музичних здібностей у дітей старшого дошкільного віку [Текст]: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / О.В. Руденко; Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова.- К., 2008. - 21 с.

11. *Рубинштейн С.Л.* Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. - СПб.: Питер, 1998. - 688 с.
12. *Рубинштейн С. Л.* Самосознание личности и ее жизненный путь / Сергей Леонидович Рубинштейн // Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 1999. – 720 с.
13. *Тітов І. Г.* Розвиток творчої уяви молодших школярів як компонент становлення їхньої суб'єктності : дис... канд. психол.наук: 19.00.07 / І.Г. Тітов; Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України . — К., 2007. — 229 с.
14. *Труханова Ю. А.* Психологические условия развития воображения у слабослышащих старших дошкольников : автореф. дис. ...канд. психол. наук : 19.00.10 / Ю. А. Труханова. – Нижний Новгород, 2011. – 25 с.
15. *Философский энциклопедический словарь.* – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/3535/%D0%A3%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%95
16. *Халифаева О. А.* Психологические условия развития креативности подростков в учебно-воспитательном процессе : дис. ...канд. психол. наук: 19.00.13 / О.А. Халифаева; АГУ. - Астрахань, 2007. - 173 с.

Транслітераційний переклад використаних літературних джерел

1. *Vostryakova V.V.* Slushanie muzyki kak sredstvo razvitiya tvorcheskogo voobrazheniya u detey starshego doshkolnogo vozrasta [Tekst] / V. V. Vostryakova // Vestnik Shadrinskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo instituta : nauch. zhurn. - 2015. - N 3(27). - S. 83-86.
2. *Dutkevich T.V.* Doshklna psihologiya: Navch. pos. / T.V. Dudkevich. – K.: Tsentri uchbovoYi lteraturi, 2007. – 392 s.
3. *IlichYov L. F.* Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar / L. F. IlichYov, P. N. Fedoseev, S. M. KovalYov, V. G. Panov. — M.: Sovetskaya entsiklopediya, 1983.
4. *Slovník ukraYinskoYi movi (abo SUM-11).* - Rezhim dostupu: <http://sum.in.ua/s/UMOVA>
5. *Sovremennyiy psihologicheskii slovar / pod red. B.G. Mescheryakova, V.P. Zinchenko.* – SPb.: PRAYM-EVROZNAK, 2007. – 490 s. – (Nauchnyiy bestseller).
6. *Maslova V.I.* Psihologicheskie usloviya razvitiya tvorcheskogo potentsiala odarenyih detey doshkolnogo vozrasta: dis..kand. psihol. nauk: 19.00.07 / V.I. Maslova.- N. Novgorod, 2003. - 201 s.
7. *Konyuhov N.I.* Slovar-spravochnik prakticheskogo psihologa / N.I. Konyuhov.- Voronezh: ModEk, 1996. - 224 s.
8. *Kusch O.S.* Psihologlchnl umovi rozvitku tvorchogo mislennya starshoklasniklv zasobami rolovih Igor : Dis... kand. psihol. nauk: spets. 19.00.07 «Pedagoglchna ta vlkova psihologlya» / Oleksandr Serglyovich Kusch.; V. o. Institut psihologYi Im. G. S. Kostyuka NAPN UkraYini. — K., 2011. – 411 s.
9. *Kusch O. S.* Psihologlchnl umovi rozvitku tvorchogo mislennya osobistostl / O. S. Kusch // Naukoviy vlsnik: zb. nauk. prats Plvdennoukr. derzh. ped. un-tu Im. K.D. Ushinskogo. – Odesa: PDPU Im. K. D. Ushinskogo, 2008. – # 10-11. – S.270-278.
10. *Rudenko O.V.* Psihologlchnl umovi rozvitku muzichnih zdlbnostey u dltey starshogo doshkolnogo vlku [Tekst]: avtoref. dis... kand. psihol. nauk: 19.00.07 / O.V. Rudenko; Natslonalniy pedagoglchniy un-t Im. M.P. Dragomanova.- K., 2008. - 21 s.
11. *Rubinshteyn S.L.* Osnovyi obschey psihologii / S.L. Rubinshteyn. - SPb.: Piter, 1998. - 688 s.
12. *Rubinshteyn S. L.* Samosoznanie lichnosti i ee zhiznennyiy put / Sergey Leonidovich Rubinshteyn // Osnovyi obschey psihologii. – SPb.: Piter, 1999. – 720 s.

13. *Tltov I. G.* Rozvitok tvorchoYi uyavi molodshih shkolyarlv yak komponent stanovlennya YihnoYi sub'Ektnostl : dis... kand. psihol.nauk: 19.00.07 / I.G. Tltov; Institut psihologiyi Im. G.S.Kostyuka APN UkraYini . — K.: 2007. — 229 s.
14. *Truhanova Yu. A.* Psihologicheskie usloviya razvitiya vobrazheniya u slaboslyishaschih starshih doskolnikov : avtoref. dis. ...kand. psihol. nauk : 19.00.10 / Yu. A. Truhanova. – Nizhniy Novgorod, 2011. – 25 s.
15. *Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar.* – Rezhim dostupu: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/3535/%D0%A3%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%95
16. *Halifaeva O. A.* Psihologicheskie usloviya razvitiya kreativnosti podrostkov v uchebno-vospitatelnom protsesse : dis. ...kand. psihol. nauk: 19.00.13 / O.A. Halifaeva; AGU. - Astrahan, 2007. - 173 s.

Грузинская И. Н. Психологические условия развития творческого воображения детей дошкольного возраста: теоретический анализ. В статье рассматривается вопрос содержания понятия психологические условия в контексте проблемы психологических условий развития творческого воображения. Обобщаются основные научные подходы и теоретические наработки в контексте исследуемой проблемы. Предлагается собственно формулировка содержания понятия психологические условия.

Ключевые слова: условие, психологическое условие, воображение, творческое воображение.

Hruzynska I. M. Psychological conditions of development of creative imagination preschool children: a theoretical analysis. In the article the theoretical analysis of psychological conditions of creative imagination development has carried out. The issue of the content of the notion of psychological conditions in the context of the problem of psychological conditions of creative imagination development has considered. The basic scientific approaches and theoretical works in the context of the explored problem have summarized. The author's formulation of the content of the notion of psychological terms has propounded.

Keywords: condition, psychological condition, imagination, creative imagination.

Відомості про автора:

Грузинська Ірина Миколаївна – аспірантка кафедри психології факультету філософської освіти та науки, асистент кафедри педагогіки та психології дошкільної освіти і дитячої творчості Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Статтю подано до друку 05.12.2016.

УДК 37.015.3-69

© Т. В. Середюк, 2017

Т. В. Середюк (м. Київ)

СУЧАСНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИДІЛЕННЯ ЧИННИКІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО РИЗИКУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ, ЩО ЗУМОВЛЮЮТЬ ПОЯВУ ШКІЛЬНИХ СТРЕСІВ У ДІТЕЙ

Середюк Т. В. Сучасні наукові підходи до виділення чинників психологічного ризику в освітньому процесі, що зумовлюють появу шкільних стресів у дітей. В статті досліджується причини виникнення стресу у молодших школярів у навчально-виховному процесі та шляхи його подолання. Акцентується увага на тому, що на виникнення, формування, характер та розвиток шкільного стресу у дитини впливають не тільки прямі причини, пов'язані із побудовою процесу навчання та труднощами, що у ньому виникають, а й ряд вроджених та